

Назарій ЯНЕЦЬ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yanetsnazar@gmail.com*

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ЦІНІСНІ ОРІЄНТИРИ В СИСТЕМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сучасне розуміння землекористування сформувалося внаслідок тривалої еволюції наукових підходів, що відображають зміну пріоритетів суспільного розвитку – від економічної ефективності до комплексної соціоекологічної збалансованості. Землекористування поступово трансформувалося з об'єкта економічного аналізу у складну систему взаємодії природних, соціальних, інституційних і політичних чинників, що визначають просторову організацію території.

Початковий етап розвитку наукових уявлень про землекористування пов'язаний із класичними економіко-просторовими моделями. Зокрема, у працях Йоганн Генріх фон Тюнен було закладено основи аналізу територіальної організації господарства, де землекористування розглядалося як функція транспортних витрат і земельної ренти. У межах цього підходу земля трактувалася як фактор виробництва, а ключовим критерієм її використання виступала економічна доцільність. Така парадигма відповідала умовам індустріального розвитку, однак залишала поза увагою екологічні обмеження та соціальні аспекти [5, р. 312–318].

Наступний етап еволюції пов'язаний із формуванням ресурсно-оцінювального підходу, який отримав розвиток у другій половині XX ст. Визначальною стала методологія, запропонована FAO у документі *A Framework for Land Evaluation*, де землекористування розглядається як результат співвідношення властивостей земель і вимог конкретних видів діяльності [6, р. 3–12]. У цьому контексті важливим є положення про те, що оцінка земель повинна враховувати не лише природні характеристики, але й соціально-економічні умови використання. Таким чином, відбувається перехід від моделі «максимізації прибутку» до моделі «оптимізації придатності», що суттєво розширює аналітичні можливості дослідження землекористування [10, р. 14–22].

Подальша еволюція наукових підходів була зумовлена загостренням екологічних проблем. Деградація земель, втрата біорізноманіття та зміна клімату актуалізували необхідність інтеграції екологічних критеріїв у систему

землекористування. У звіті IPCC *Climate Change and Land* наголошується, що земля є базовим ресурсом забезпечення життєдіяльності суспільства, а її використання безпосередньо впливає на кліматичні процеси [4, р. 7–15]. У цьому контексті землекористування починає розглядатися як складова глобальної екологічної системи, а його ефективність оцінюється через призму екосистемних послуг і стійкості природних комплексів.

На межі XX–XXI ст. сформувався новий науковий напрям – *land-change science* та *land system science*, який інтегрує природничі та суспільні підходи до аналізу змін землекористування. У працях Біллі Тернера та Пітера Вербурга підкреслюється, що земельні системи є результатом складної взаємодії соціальних, економічних і екологічних процесів, а також виступають одночасно як драйвери, так і інструменти вирішення глобальних проблем [8, р. 297–305; 9, р. 433–437]. Важливо, що в межах цього підходу землекористування аналізується як динамічна система, що змінюється під впливом глобальних і локальних чинників, зокрема урбанізації, демографічних трансформацій та політичних рішень.

Суттєвим доповненням до системного підходу стала політична екологія, яка акцентує увагу на соціальних і владних аспектах землекористування. Дослідження показують, що просторові трансформації територій часто є результатом нерівного розподілу ресурсів і впливу різних соціальних груп [3, р. 297–303]. У цьому контексті землекористування розглядається не лише як економічний чи екологічний процес, а як сфера соціальних взаємодій, конфліктів і переговорів. Такий підхід дозволяє враховувати питання справедливості, доступу до ресурсів і участі громад у прийнятті рішень.

Сучасний етап розвитку наукових підходів до землекористування пов'язаний із інтеграцією принципів сталого розвитку. У документах OECD підкреслюється, що управління землекористуванням має забезпечувати баланс між економічними, соціальними та екологічними інтересами, а також враховувати довгострокові наслідки територіального розвитку [7, р. 45–52]. Землекористування стає ключовим інструментом реалізації Цілей сталого розвитку, зокрема ЦСР 11 (сталий розвиток міст), ЦСР 13 (боротьба зі зміною клімату) та ЦСР 15 (збереження екосистем суші).

У контексті еволюції наукових підходів до вивчення землекористування особливої ваги набуває переосмислення самої категорії простору як базової аналітичної основи досліджень. Сучасні підходи виходять за межі традиційного розуміння простору як фізичної основи розміщення господарської діяльності, трактуючи його як складну соціально сконструйовану систему взаємодій, у межах якої поєднуються природні, економічні, соціальні та інституційні процеси. У цьому контексті важливими є напрацювання А. Кузишина, який

підкреслює, що вивчення простору в суспільних науках має базуватися на інтеграції міждисциплінарних підходів та врахуванні динамічності просторових процесів, особливо в умовах постковідних і воєнних трансформацій [1, с. 3–5]. Це положення є принципово важливим для сучасного розуміння землекористування, оскільки дозволяє розглядати його не лише як систему використання земельних ресурсів, а як прояв просторової організації суспільства, що відображає рівень розвитку територій, доступність ресурсів, соціальну диференціацію та інституційну спроможність громад. Таким чином, інтеграція просторового підходу у дослідження землекористування забезпечує перехід до більш комплексного аналізу, в якому поєднуються функціональні, екологічні та соціальні аспекти розвитку територій.

Важливим є також регіональний вимір дослідження землекористування, що дозволяє конкретизувати загальнотеоретичні положення. А. Кузишин, І. Поплавська, С. Задворний, Б. Пушкар та А. Горошко обґрунтували, що територіальні відмінності розвитку громад визначаються комплексом соціально-економічних, демографічних і географічних чинників [2, с. 55–63]. Автори доводять, що ефективне управління землекористуванням на рівні громад потребує багаторівневого підходу, який враховує як ресурсний потенціал території, так і рівень розвитку соціальної інфраструктури та транспортної доступності. Це підтверджує тезу про те, що сучасні підходи до землекористування повинні базуватися на інтеграції природних і соціальних компонентів.

Таким чином, еволюція наукових підходів до вивчення землекористування демонструє послідовний перехід від економічно орієнтованих моделей до комплексних соціоекологічних концепцій. Якщо на початкових етапах основна увага приділялася ефективності використання земель, то в сучасних умовах ключовими стають питання стійкості, екологічної безпеки, соціальної справедливості та участі громад. Землекористування розглядається як багатофункціональна система, що забезпечує взаємодію між природним середовищем і суспільством, а також виступає важливим інструментом досягнення сталого розвитку.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що сучасна наукова парадигма землекористування базується на інтеграції трьох ключових компонентів: економічної ефективності, екологічної стійкості та соціальної справедливості. Саме поєднання цих складових формує нові ціннісні орієнтири дослідження, що визначають напрями подальшого розвитку теорії та практики управління територіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузишин А.В. Простір та особливості його вивчення в суспільних науках здобувачами вищої освіти. Досвід та вдосконалення якості практичної підготовки: постковідні та мілітарні виклики: Матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару. Тернопіль: Вектор, 2023. С. 3-5.
2. Кузишин А.В. Поплавська І.В., Задворний С.І., Пушкар Б.Т., Горошко А.А. Особливості просторової диференціації територіальних громад: приклад Тернопільської області. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки. 2024. Випуск 1, С. 97-104.
3. Andersson, Elina and Brogaard, Sara and Olsson, Lennart, The Political Ecology of Land Degradation (November 2011). Annual Review of Environment and Resources, Vol. 2011, 36, pp. 295-319, 2011.
4. Climate Change and Land. Geneva: IPCC, 2019. 1542 p.
5. Harvey D. Explanation in Geography. London: Edward Arnold, 1969pp. 512 p.
6. Land evaluation Towards a revised framework. Rome: FAO, 2007. 124 p.
7. The Governance of Land Use in OECD Countries: Policy Analysis and Recommendations, OECD Publishing, Paris. 2017. 208 p.
8. Turner, B.L. and Robbins, Paul, Land-Change Science and Political Ecology: Similarities, Differences, and Implications for Sustainability Science (December, 23 2008). Annual Review of Environment and Resources, Vol. 33, November 2008, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1319923>
9. Verburg PH, Erb KH, Mertz O, Espindola G. Land System Science: between global challenges and local realities. Curr Opin Environ Sustain. 2013 Oct;5(5):433-437.
10. Ziadat F. & Bunning S. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome, 2017. 70 c.